

O NIEKTORÝCH PROBLÉMOCH INTERPRETÁCIE V ESTETIKE

MARTA ZÁGORŠEKOVÁ, Katedra estetiky a vied o umení FF UK, Bratislava

Problématica interpretácie je jedným z kľúčových otázok každého vedeckého poznávania. Kým v tzv. exaktných vedách sa tejto otázke venovala vždy zvýšená pozornosť, v spoločenských vedách, a hlavne vo vedách o umení a v estetike sa vlastná problematika spôsobov a princípov interpretácie umenia obchádzala napriek tomu, že podstata týchto vied úzko súvisí s ich interpretačnou funkciou. Zásady, z ktorých sa pri esteticko-teoretickej interpretácii vychádzalo, sa najčastejšie chápali ako intuitívne pravdivé a jasné. Prísnejšia vedecká konfrontácia týchto zásad s poznatkami filozofie a metodológie alebo s poznatkami konkrétnych vied o umení by však ukázala, že význam intuitívne pravdivých axiém je mnohoznačný a ich reálna pravdivostná hodnota často kolíše.

Až v posledných desaťročiach sme svedkami prieniku exaktných metód do estetiky. Pozorujeme záujem tak zo strany estetikov, ako aj zo strany filozofov, logikov a metodológov.

Používanie exaktných metód v estetike je však veľmi zložitá a špecifická otázka, ktorej riešenie neraz končí iba nekritickou aplikáciou niektorých matematických a „technických“ postupov na umelecký materiál.¹ Takýto charakter nadobúda úsilie o prísne vedeckú interpretáciu umenia hlavne v západnej estetike. Celý proces sa vyčerpáva najčastejšie v metódach kvantifikácie a štatistického hodnotenia.

V marxistickej metodológii sa zdôrazňuje, že v procese interpretácie určitých termínov špeciálnych vied je nutné prekročiť hranice empirickej interpretácie vychádzajúcej z observačných termínov a oprieť sa o všeobecné filozofické pojmy. [1] Táto požiadavka bola síce vyslovená v súvislosti s teoretickými problémami prírodných vied, ale v plnej miere platí aj pre humanitné vedy a v našom prípade ju aplikujeme aj na esteticko-teoretickú interpretáciu umeleckého diela.

Z hľadiska predmetu interpretácie treba odlišovať interpretáciu obsahového zmyslu termínov určitej teórie od interpretácie vedeckých faktov alebo objektov skúmania a konečne i od interpretácie samotného spôsobu získavania a formulovania poznatkov. Každá forma týchto interpretácií je zameraná na inú úroveň kognitívnej aktivity človeka a používa iné metodologické postupy. [2, s. 118 V logike sa pod interpretáciou chápe pripísanie zmyslu daným prvkom formálnej sústavy. Uskutočňuje

¹ Pozri napr. práce: BIRKHOFF, G. D.: *Mathematics of Aesthetics, The World of Mathematics*, Vol. 4., New York 1965, s. 2185—2195; BENSE, M.: *Teorie textů*, Praha 1967; GUNZENHÄUSER, R.: *Informationstheorie und Ästhetik*, In: *Kybernetik — Brücke zwischen den Wissenschaften*, Frankfurt a. M. 1965, s. 285—297.

sa to pomocou formulácie sémantických pravidiel v danom metajazyku. Je to teda proces nahradenia symbolov určitými premennými. V procese interpretácie vedeckých termínov je v popredí otázka *významu* týchto termínov v sústave danej vedy a ich vzťah k iným vedeckým sústavám. Môžeme teda rozlíšiť tzv. „internú“ a tzv. externú“ interpretáciu z hľadiska vonkajších, širších súvislostí určitých vymedzených termínov. Až na základe stanovenia týchto „interných“ a „externých“ významov sa pristupuje k určovaniu vzťahu významu k pravdivosti daného pojmu. Dôkazy pravdivosti sa pritom v zmysle marxistickej metodológie nečerpajú len z logickej koherencie alebo konzistencie teórie, ale v konečnom dôsledku z najširšej oblasti spoločensko-historickej praxe.

Čo znamená v tejto súvislosti estetická interpretácia? Vychádzajúc z uvedených všeobecných poznatkov, môžeme vymedziť rámec odpovede na túto otázku. Interpretácia v estetike — — podobne ako v iných vedách — — môže mať rozličný predmet. Môže ním byť napríklad umelecké dielo alebo len niektoré jeho prvky, umenie všeobecne, estetické pojmy a termíny a napokon ním môžu byť rôzne estetické javy alebo realita sama, ktorá sa interpretuje cez umelecký obraz. Bez ohľadu na určitý konkrétny predmet interpretácie estetika sa opiera vždy o určité východiskové axiómy, ktoré väčšinou čerpá z filozofie. Z nich sa v procese interpretácie odvodzujú významy pre celú triedu estetických pojmov alebo termínov. Tento proces však musí mať taký charakter, aby pri interpretácii zostali axiómy pravdivé. (3, s. 254) Pod estetickou interpretáciou nebudeme rozumieť len sémantický alebo morfológický rozbor umeleckých diel, ale najširšie skúmanie estetických metód a termínov, pomocou ktorých sa teoreticky poznáva, vysvetľuje a hodnotí umenie. V tomto zmysle teda estetická interpretácia nie je totožná ani s estetickým vnímaním alebo osvojovaním. Interpretácia je kognitívno-hodnotiaci súčasť estetickej teórie a opiera sa jednak o filozofické princípy, jednak o konkrétny poznatkový materiál jednotlivých vied o umení. Zo všeobecnením alebo konkretizáciou získava estetika z týchto poznatkov kognitívny obsah interpretácie. Tento metodologický postup vytvára v rámci estetickej interpretácie aj ďalšie možnosti rozpracovania všeobecných princípov a kritérií estetického hodnotenia. Do rozsahu týchto problémov spadajú otázky estetickej a umeleckej hodnoty, funkcie a podstaty diela, otázky všeobecnej súvislosti estetickej a umeleckej aktivity s inými formami ľudskej činnosti, otázka spoločenskej funkcie umenia a pod. Na tejto úrovni všeobecnosti sa estetická interpretácia znovu vracia k svojim východiskovým axiómam, ktoré sa buď verifikujú, alebo falzifikujú. Cieľom estetickej interpretácie je teda v konečnom dôsledku dokázanie pravdivosti princípov a ideí vedeckého poznávania a hodnotenia umenia.

Esteticko-teoretickú interpretáciu treba odlíšiť aj od umeleckej interpretácie. Umelecká interpretácia je typom reprodukcie a demonštrácie nejakého konkrétného diela. Nesleduje predovšetkým kognitívne ale-

bo hodnotiace ciele, ale aktualizuje dielo prostredníctvom osobnostného, subjektívneho rozvíjania jeho významu. Vedecká, teoretická interpretácia od tejto subjektívnej formy rozvíjania významu musí abstrahovať. Na druhej strane však je samozrejmé, že adekvátna umelecká interpretácia sa opiera o výsledky teoretickej interpretácie.

A napokon esteticko-teoretická interpretácia sa nezhoduje ani s analýzou umeleckého diela. Analýza sleduje užšie ciele ako interpretácia, pretože je zameraná vždy na konkrétne dielo a neskúma vo vyššom filozofickom a metodologickom pláne význam samotných termínov danej analýzy. Zameriava sa na rozbor kompozičných, štylistických, jazykových a iných prvkov diela a jeho obsahu, prípadne porovnáva dielo s inými dielami v danej triede umeleckých objektov. V procese hľadania významu teoretický rozbor sa môže približovať k metódam estetickej interpretácie, ale nesplýva s ňou, pokiaľ stupeň zovšeobecnenia a úroveň verifikácie používaných termínov nenadobudne filozofický charakter. Kognitívna hodnota teoretického rozboru závisí od miery možností filozofického zovšeobecnenia a konkretizácie z hľadiska umeleckého materiálu, teda od charakteru vzťahu analytického rozboru k estetickej interpretácii.

Proces estetickej interpretácie musí brať do úvahy ešte jednu okolnosť. Interpretácia estetických termínov a princípov sa nemôže realizovať nezávisle od interpretácie umeleckých diel. Ak by sa tak stalo, esteticko-teoretická interpretácia by mohla byť nahradená len čiste logickou alebo lingvistickou interpretáciou. Ale ak berieme do úvahy pri interpretácii aj umelecké diela, na ktoré sa termíny estetiky vzťahujú, dostaneme sa do multidimenzionálneho systému vzťahov. Túto metodologickú situáciu vyvoláva skutočnosť, že umelecké diela sú samy osebe určitou interpretáciou skutočnosti. Esteticko-teoretická interpretácia umeleckých diel je vlastne procesom metainterpretácie a v tomto zmysle jazyk estetiky je istý metajazyk. Pomocou tohto metajazyka interpretujeme jazyk umenia, ktorý je umeleckým nástrojom interpretácie skutočnosti. V prísnom slova zmysle by sme teda mali nazvať proces esteticko-teoretickej interpretácie metainterpretáciou, umelecké diela označiť za umelecké interpretanty a termíny teórie jednotlivých druhov umenia považovať za teoretické interpretanty, kým termíny estetiky by z tohto hľadiska vystupovali ako „transmetainterpretanty“. Zavedením týchto termínov by sa však ešte problém neriešil, pretože by ostali nepokryté tie interpretanty, ktorými narába recipient pri vnímaní umeleckého diela a ktoré sa diferencujú podľa objektívneho alebo subjektívneho významu, či podľa konkrétnych spoločensko-historických podmienok recepcie. Keby sme sa usilovali striktne označiť každú rovinu tejto interpretácie, museli by sme zaviesť celú škálu variant slova interpretácia, ale ešte by sme nepostúpili ďalej od popisnej klasifikácie teoretických postupov.

Naše úvahy môžeme teda uzavrieť s určitou definíciou estetickej interpretácie. Esteticko-teoretická interpretácia je kognitívny proces, v kto-

rom transformujeme jazyk estetiky do jazyka obsahového, významového poznávania a hodnotenia. Táto operácia sa skladá z dvoch procedúr:

a) z určenia systému objektov, ktoré tvoria predmetnú oblasť teórie; b) zo štúdie teoretických termínov, pomocou ktorých sa interpretuje systém študovaných objektov, konfrontácia teórie a objektov, prípadne konfrontácia teórie so širším alebo užším systémom inej teórie vzťahujúcej sa na dané objekty.

Každá metóda vedy je programovo zameraná na hľadanie dôkazov, ktoré by potvrdili správnosť určitej teórie, hypotézy alebo názoru, pričom je však dôležité si uvedomiť, že voľba určitého teoretického stanoviska závisí aj od subjektívneho faktora vo vývine vedeckého poznávania, teda je aj záležitosťou „viery, presvedčenia o pravdivosti idey, o nevyhnutnosti konať v súlade s ňou, o reálnej možnosti jej vtelenia do skutočnosti“. (4, s. 392—393)

V súčasnom období skúmania subjektívnych faktorov aplikácie určitej teórie, t. j. tých — do istej miery voliteľných — faktorov, ktoré si teoretik vyberie na základe svojej vedeckej, hodnotovej a svetonázorovej orientácie, je o to dôležitejšie, že sa ideologický boj stále viac presúva zo sféry otvoreného politického konfliktu do oblasti vedy, hlavne humanitných disciplín. Táto snaha sa v negatívnej podobe často prejavuje ako pokus o elimináciu filozofického východiska jednotlivých teórií, t. j. toho východiska, ktoré umožňuje premenu poznatkov na nástroj revolučnej aktivity človeka. Na tomto zámere nič nemení skutočnosť, že prenikanie deštruktívnych názorov sa deje pod heslom zexaktnenia humanitných vied. Preto nutnosť rozvíjať vedecké metódy a pojmy v marxistickej estetike je dvojediná úloha: na jednej strane vyžaduje kritiku nesprávnych koncepcií a na druhej strane pozitívne rozvíjanie estetickej teórie, vychádzajúc z princípov marxizmu-leninizmu. Uskutočniť túto úlohu v celom rozsahu je dlhodobá úloha a vyžaduje spoluprácu mnohých odborných vied, počnúc filozofiou a metodológiou, cez estetiku, teóriu a kritiku jednotlivých druhov umenia až po psychológiu, sociológiu a etiku. Až generalizovateľné výsledky týchto vied môžu poskytnúť dostatočnú poznatkovú bázu pre fudovanie východísk esteticko-teoretickej interpretácie umeleckých diel. Ovšem využívatelnosť a generalizovateľnosť poznatkov jednotlivých vied pre postupy estetickej interpretácie závisí priamo úmerne aj od rozvoja samotnej estetiky ako vedeckej disciplíny a od sústavného plnenia jej praktickej úlohy v procese cieľavedomého formovania socialistického profilu spoločenského vedomia súčasného človeka.

LITERATÚRA

1. POPOVIČ, M. V.: O filozofskom analize jazyka nauki. Kyjev 1966.
2. Logika naučnogo issledovanija. Moskva 1965.
3. RUSSELL, B.: Logika, jazyk a veda 1967.
4. KOPNIN, P. V.: Dialektika ako logika a teória poznania. Bratislava 1976.